

*Душан Пророковић**

Институт за међународну политику и привреду, Београд

СТРАТЕШКА АУТОНОМИЈА РУСИЈЕ У МЕЊАЈУЋЕМ МЕЂУНАРОДНОМ ОКРУЖЕЊУ И ПОСЛЕДИЦЕ ПО РЕГИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА**

Сажетак

Промене карактера и интензитета међународних односа узрокују и промене стратешких приступа кључних актера. Текуће и будуће деловање пројектује се у складу са новонасталим околностима, услед тога мењају се досадашње доктрине. У том контексту овим радом анализира се промена приступа Русије након фебруара 2022. године која се одражава како на унутрашњу, тако и на спољну политику. Циљ Русије је осигуравање стратешке аутономије у односу на колективни Запад, а то подразумева и примену концепта проширеног одвраћања уместо инсистирања на нуклеарном одвраћању. Циљ истраживања је анализа остваривања стратешке аутономије Русије применом концепта проширеног одвраћања по регионалну безбедност Балкана. За то се користе методе анализе дискурса (усмерења руске политике) и анализе садржаја (појединих стратешких докумената и изјава репрезентативних званичника), студије случаја (балкански регионални оквир) и синтезе. Истраживање је спроведено ослањањем на теоријски оквир неореализма, уз сагледавање држава као кључних актера међународних односа. Хипотеза која се доказује гласи да ће

* Имејл адреса: dusan@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-3064-2111.

** Рад је настао у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2024. године”, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2024. године.

упркос непредвидивости даљих догађаја и недоречености стратегија великих сила, окретање Русије ка осигуравању стратешке аутономије оставити последице по регионалну безбедност Балкана, зато што ће индуковати сучељавање са НАТО на овом географском простору који је значајан за примену концепта проширеног одвраћања.

Кључне речи: стратешка аутономија, стратешко одвраћање, нуклеарно одвраћање, Русија, НАТО, Балкан

УВОД: ПРОШИРЕНО СТРАТЕШКО ОДВРАЋАЊЕ

Након ескалације Украјинске кризе у фебруару 2022. године бивши амерички саветник за националну безбедност Џон Болтон (*John Bolton*) написао је: „Одвраћање ради у Украјинској кризи, само не за праву страну. Сједињене Државе и њихови савезници нису успели да одврате Русију од инвазије. Сврха стратегије одвраћања је да се у потпуности спречи сукоб, и ту је Вашингтон подбадио. С друге стране, руско одвраћање ужива спектакуларан успех. Русија је убедила Запад да би чак и шапат о војној акцији НАТО у Украјини донео катастрофалне последице” (Bolton 2022). Слично је размишљао и генерал Филип Бридлов (*Phillip Breedlove*), који констатује да Алијанса „препушта иницијативу непријатељу” зато што страх од Трећег светског рата потпуно „одвраћа” Запад од било какве реакције (Tavberidze 2022). „Теорија одвраћања односи се на учење и праксу како претње употребом силе једне стране могу убедити другу страну да се уздржи од покретања неког другог правца акције” (Wragg 1973, 108). У том контексту, нуклеарно одвраћање саставни је део стратешког одвраћања, највероватније и кључни део тог концепта. У Војној доктрини Руске Федерације у одређеној мери појмови стратешког и нуклеарног одвраћања представљају и синониме (Военная доктрина Российской Федерации, 2014). Додатно, законским актом којим се дефинишу начини пословања државне компаније *Росатом* прецизирано је да ова корпорација „заједно са Министарством одбране Руске Федерације и јединицама војне нуклеарне подршке Оружаних снага Руске Федерације, обезбеђује одржавање и развој залиха муниције Оружаних снага Руске Федерације у квалитативном и квантитативном смислу на нивоу

који гарантује спровођење политике Руске Федерације у области нуклеарног одвраћања” (Федерални закон № 317-ФЗ, 2007).

Да би стратешко одвраћање нуклеарним оружјем било успешно, према Скоту Сагану (*Scott Sagan*) и Кенету Волцу (*Kenneth Waltz*) нужно је да буду испуњена три услова: нападнута држава мора имати довољне капацитете да преживи атак непријатеља и изврши повратни удар; држава која поседује нуклеарно оружје не сме да реагује на лажне дојаве о нападу непријатеља; мора постојати стриктна контрола нуклеарног арсенала и јасна команда за употребу (када се и како користи) (Sagan and Waltz 1995, 20).

Попут Волца, међу заговорницима реалистичког становишта у међународним односима велики број теоретичара сматра да нуклеарно одвраћање може допринети стабилности и предвидивости из следећих разлога: актери су рационални, па због тога неће нерационално посезати за употребом нуклеарног оружја; политички системи држава које поседују нуклеарне арсенале су јединствени, постоји адекватна контрола – те су и могућности злоупотребе таквог оружја мале; интеракције међу нуклеарним силама своде се на „дијаде” или евентуално „тријаде” услед чега је лакше успоставити равнотежу снага; актери стално разматрају опције друге стране, што их чини обазривијим; актери увек калкулишу добити и трошкове услед потенцијалног коришћења нуклеарног оружја, што утиче да се нерадо одлучују на такав корак (Achen and Snidal 1989, 145–161; Huth and Russeth 1984, 497–520; Huth and Russeth 1990, 467–498). Посматрано из овог угла, аргументација јесте на месту и због тога од завршетка Другог светског рата није било нити употребе нуклеарног оружја, нити директног оружаног сукоба између нуклеарних сила.

Међутим, на овако формулисан закључак могу се поставити најмање два питања. Прво: да ли је могуће стратешко одвраћање без поседовања нуклеарног оружја (или макар других врста оружја за масовно уништење)? Број нуклеарних сила је ограничен (девет плус Иран), а и остали актери имају потребу да заштите суверенитет и територијални интегритет. Самим тим, највећи број држава пројектује стратешко одвраћање ослањањем на друга и другачија средства. Током хладноратовске ере подразумевало се да је то могуће чинити пре свега конвенционалним наоружавањем и развијањем војних и дипломатских способности. Друго: да ли наоружавање гарантује стратешко одвраћање? Распад Совјетског Савеза показао је да изазови, ризици и претње по националну безбедност не морају

долазити споља, него и изнутра, као и да војни и дипломатски неуспеси (повлачење из Авганистана) могу нарушити јединственост политичког система и индуковати дестабилизацију несагледивих размера. Концепт стратешког одвраћања заснован на нуклеарном одвраћању и непрестаном наоружавању није сачувао државу, чак напротив уследили су догађаји које је председник Русије Владимир Путин означио „геополитичком катастрофом” (Путин 2013). Такође, одсуство нуклеарног сукобљавања између најважнијих актера није значило и одсуство сваког сукоба између њих. Посредничких ратова је било, у ту категорију може се убројати и сукоб у Авганистану, пошто су САД циљано и обимно наоружавале и обучавале припаднике (пара)војних формација (*Operation Cyclone*) укључених у борбу против совјетске армије (Bergen 2001, 68; Riedel 2014, 21–22, 98–105). Ескалација Украјинске кризе која се одиграла од 2014. године показује да се од вођења посредничких ратова не само није одустало, него су и добили сасвим нови карактер. Услед тога и речи Болтона и Бридлова треба критички преиспитати. Нуклеарно одвраћање није довољно да би се у потпуности реализовано стратешко одвраћање.

„Студије стратешког одвраћања, као и читаве науке о безбедности, у постхладноратовском периоду су се прошириле са традиционалног приступа, који је подразумевао превасходно војне и дипломатске аспекте одвраћања, на ангажовање разноврсних спољнополитичких средстава, као што су економија, политика, психолошко-информациони аспекти билатералних и мултилатералних односа” (Blagojević i Radanović 2022, 29). Због тога „се може говорити и о стратешком одвраћању које не реализују само државни органи већ читаво друштво. Тако се почело говорити о тзв. тврдом (традиционалном) и ‘меком’ одвраћању, који је свакако у фокусу савременог разматрања теоријског стратешког одвраћања” (Blagojević 2022, 236–237). У том контексту треба сагледавати и концепт проширеног одвраћања које подразумева не само војне и дипломатске способности, него и друге аспекте (тврдо плус меко одвраћање). Аутори већ поменуте Војне доктрине Руске Федерације практично систематизују те друге аспекте наводећи у појединим тачкама шта је све нужно за осигуравање националне безбедности: „д) одржавање мобилизационе спремности привреде Руске Федерације, државних органа, локалних самоуправа и организација у областима које су они успоставили на нивоу неопходном за решавање проблема у рату; е) обједињавање напора државе, друштва и појединца у

заштити Руске Федерације, развијање и спровођење мера у циљу повећања ефикасности војно-патриотског васпитања грађана Руске Федерације и њихове припреме за војну службу; ж) ширење круга партнерских држава и развијање сарадње са њима на основу заједничких интереса у области јачања међународне безбедности у складу са одредбама Повеље УН, општеприхваћеним принципима и нормама међународног права и међународним уговорима Русије” (Военная доктрина Российской Федерации 2014). Уколико постоји мобилизациона спремност привреде, државних органа, друштва и појединаца, уз разгранату мрежу савезништава са другим актерима међународних односа, онда отпочињање рата (директног или посредничког) против таквог актера, који уз то располаже и довољним војним потенцијалима, представља огроман ризик, односно узрокује већу штету него корист. Очигледно, процене НАТО биле су да унутар руског политичког система, друштва и привреде нема мобилизационе спремности неопходне за учешће у сукобу, па зато није било ни елемената одвраћања од индуковања посредничког рата. Ово је још један доказ да се о стратешком одвраћању мора размишљати у ширем контексту и да је нужно интерпретирати сам појам другачије него што се чинило до сада. Проширено стратешко одвраћање потребно је како би се обезбедила стратешка аутономија, али истовремено оно треба да представља и резултат стратешке аутономије.

ОСНОВЕ СТРАТЕШКЕ АУТОНОМИЈЕ

Израз „стратешка аутономија” први пут је поменут у француској Белој књизи о одбрани из 1994. године (*Livre blanc sur la défense*) и односио се на стварање услова за смањивање зависности од НАТО и концепта нуклеарног одвраћања (Long *et al.* 1994). Француско Министарство одбране наставиће са инсистирањем на стратешкој аутономији, па се око ње базира и Стратешки преглед француске националне одбране и безбедности (*Revue stratégique de défense et de sécurité nationale*) из 2017. године (Artega 2017).

Ипак, афирмација овог концепта почиње од тренутка када га прихвата ЕУ 2013. године у оквиру јачања европске одбрамбене индустрије (European Council 2013, 7). Три године касније, Европски савет формулише стратешку аутономију као „способност да делује самостално када и где је потребно и са партнерима где год је то могуће” (Torreblanca 2023). Иако недоречена, стратешка аутономија

постаје један од циљева Глобалне стратегије за спољну и безбедносну политику Европске уније из 2016. године (*A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy – Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe*), а што се наводи и у Закључку Савета Европске уније о њеној примени (European Commission 2016, 19; Council of the EU 2016, 2). Високи представник ЕУ за спољну и безбедносну политику Жозеп Борел (*Josep Borell*) упозорио је у ауторском чланку да „Европи прети опасност да постане небитна”, па је стратешка аутономија према њему „питање опстанка”, а у коалиционом споразуму немачких политичких партија које су формирале владајућу већину 2021. године истиче се: „Желимо да повећамо стратешки суверенитет ЕУ. Наш циљ је суверена ЕУ, као снажан актер у свету који карактеришу неизвесност и системска конкуренција” (Haselbah 2022). Председник Француске Емануел Макрон (*Emmanuel Macron*) поручио је да „Европа може бити трећи пол у односу на САД и Кину”, те да је „стратешка аутономија кључна да не постанемо вазали” (Macron 2023).

Ово је требало да значи како ће „ЕУ деловати у интересу Европе, а не у интересу САД” (Les 2021). Испоставило се, покушај регулисања односа ЕУ према САД постаје непремостива препрека за даљу разраду концепта и достизање стратешке аутономије. Јер, од старта се јављају недоумице како имплементирати намеру да се делује самостално где је то потребно, а са партнерима (односно са САД и кроз НАТО) где је то могуће? Како регулисати релације између ЕУ и НАТО, постаје неразрешиво у годинама након објављивања Глобалне стратегије ЕУ, а конфузију повећавају и предлози којима се објашњава да је функција примене стратешке аутономије заправо учвршћивање трансатлантског партнерства и оснаживање везе Брисела и Вашингтона (Howorth 2019, 18–36; Bargués 2021, 3–12). Приметно је да се због непостојања одговора на питање како артикулисати заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ више усмерава ка конкретизацији концепта на другим пољима, као што је приступ критичним сировинама, па се у одлуци Савета ЕУ из 2024. године наводи: „Актом о критичним сировинама изазове који произилазе из наше зависности желимо претворити у стратешку аутономију за нашу привреду” (Council of the EU 2024).

Други проблем у артикулацији концепта крије се у образложењу функције стратешке аутономије од стране институција ЕУ. Заједничка спољна и безбедносна политика заснована на стратешкој аутономији

представља неопходност зато што је ширење „политике страха изазов за европске вредности и европски начин живота” (European Commission 2016, 19). Шта су то европске вредности? Око тога унутар ЕУ нема сагласности. Мађарски премијер Виктор Орбан (*Viktor Orbán*) оштро је полемисао око питања европских вредности истичући: „До сада је Запад размишљао и понашао се као да је референтна тачка, мерило света. Пружао је вредности које је свет морао да прихвати – на пример, либералну демократију или зелену транзицију. Али већи део света је то приметио и у последње две године догодио се заокрет од 180 степени”. Он је још и додао: „У њиховим главама, нација је историјска или пролазна креација рођена у 18. и 19. веку, па исто онако како је дошла, тако може и да оде. За њих је западна половина Европе већ постнационална. Ово није само политички другачија ситуација, покушавам да кажем да је то нови ментални простор. Ако на свет не гледате са тачке гледишта националних држава, потпуно различита реалност вам се отвара пред очима. У томе лежи проблем, разлог зашто се државе на западној и источној половини Европе међусобно не разумеју, зашто не можемо да се сложимо” (Orbán 2024). Стратешка аутономија мора подразумевати и политичку аутономију и институционалну аутономију (Jägvenpää *et al.* 2019, 17). А када је реч о категоријама политичке и институционалне аутономије, тиче се и стратешке културе.

Стратешко одвраћање јесте предуслов за осигуравање стратешке аутономије, али није и довољан услов за њено остваривање. Распад Совјетског Савеза показао је да егзистенцију у анархичним међународним односима треба осигуравати још неким средствима. Исто тако, неспособност ЕУ да се „отргне” од НАТО и осигура стратешку безбедност без мешања САД, али и немогућност да се пронађе унутрашњи консензус о европским вредностима показују да „економска надмоћ” није никаква гаранција остваривања стратешке аутономије. Стратешка аутономија подразумева стратешку безбедност, стратешку економију и стратешку културу, садејство средстава која се користе како би циљеви били остварени и координацију активности које су неопходне зарад постизања самосталности у међународним односима. Због овога и претходна констатација како се стратешко одвраћање мора сагледавати из проширеног оквира.

НЕДОУМИЦЕ У ОСТВАРИВАЊУ СТРАТЕШКЕ АУТОНОМИЈЕ РУСИЈЕ

„Изузетно опасан свет у наредне две деценије захтева корекције спољне и одбрамбене политике. Оне треба да се заснивају на концепту ‘тврђава Русија’ – не аутархије, већ максимално могуће самосталности, суверенитета, безбедности, независности, концентрације на унутрашњи развој” (Караганов 2024). Под синтагмом „тврђава Русија” Сергеја Караганова (*Сергей Караганов*) подразумева се стратешка аутономија. Нуклеарно одвраћање није спречило НАТО да упорно подстрекује украјинске власти од 2014. године на радикализацију кризе, али ни обуставило помоћ Кијеву пошто је криза ескалирала. Караганов не искључује нуклеарно одвраћање, али се из изнетог уочава да је неопходно прихватити дефиницију проширеног одвраћања и тако осигуравати стратешку безбедност. Иначе, шеф руске дипломатије потврдио је крајем августа 2024. године да Русија ради на промени нуклеарне доктрине, што је и први корак у промени дотадашњег курса (Lavrov 2024).

Процес свеобухватне и свепрожимајуће глобализације утицао је да се међузависност актера у међународним односима повећа. Понајвише, то се односи на економске процесе и технолошку размену. Криза у међународним односима, настала након фебруара 2022. године показала је да су и САД и ЕУ итекако зависне, када се на пример ради о производњи полупроводника или увозу (критичних или стратешких) сировина и компоненти за технолошки напредне производе (Walters 2023). Наравно, уколико не постоји елементарна безбедност, онда нема ни повољних услова за пројектовање економског раста и инвестирање у технолошки развој, па се и дестабилизације у појединим светским (макро)регионима или на глобалном нивоу одражавају на интересе кључних актера међународних односа. Због тога се актери у највећој могућој мери морају понашати рационално и током конфронтација, како дестабилизације не би резултирале неконтролисаним кризама и непредвидивим исходима. Као велика сила и један од кључних актера међународних односа Русија је тежила остваривању стратешке аутономије и раније, а да је ка том циљу нужно кренути брже и одлучније показало се после ескалације Украјинске кризе. Приморана на редуковање својих односа за земљама колективног Запада, Русија је смањивала зависност од САД и ЕУ у економској и технолошкој сфери. „Реалност је таква да су Руси

научили многе лекције из санкција које су им наметнуте након инвазије на Крим 2014. године, и не само да су их научили, већ и спровели у пракси. Имплементирали су неопходна унапређења у сектору информационих технологија и банкарства, тако да се руски финансијски систем очувао. Руси су модернизовали своју пољопривреду, па је она данас један од највећих извозника хране у свету, а то је некада била земља која се ослањала на увоз” (Orbán 2024).

И поред тога што је руска економија показала „виталност”, мишљења теоретичара разликују се у погледу њене средњорочне перспективе. Тако, руски аутори наводе да „период губитка квалитета привредног раста не би требало да буде дуг, а на средњи и дуги рок у формирању економске динамике треба да преовлада квалитативна компонента раста” (Shirov 2023, 159). За западне истраживаче „показатељи као што је БДП не одражавају тачно реално стање привреде, због брзог раста војних издатака, размера текућих промена и великих разлика између појединих сектора. Штавише, кредибилитет објављених макроекономских података опада и влада ограничава приступ статистичким подацима” (Wiśniewska 2023). Иако је ефекат изостао на кратак рок, за њих је несумњиво да ће се погубност санкција показати касније (Galbraith 2023, 2–14). Владимир Путин неколико пута је говорио о технолошком суверенитету, који ће се заснивати на развоју целокупних циклуса савремених технологија (од патента до масовне употребе), најављујући да би то могла постати основа за изградњу дугорочних партнерстава између Русије и пријатељских земаља. Недвосмислено, амбиција је да „преовлада квалитативна компонента раста”, тако смањи зависност од увоза и осигура стратешка економија (Путин 2024).

Најупитнији резултати постигнути су на пољу стратешке културе. Ако се већ детектују промене око осигуравања стратешке безбедности и стратешке економије новим иницијативама и приступима, онда се око домета у погледу мобилизационе спремности друштва и вредности које се баштине може полемисати. Елементи стратешке културе су фактори друштвене хомогенизације „Јединственост и оригиналност државне политике огледа се не само у њеним потенцијалима војне, економске и политичке моћи, географском положају или ресурсима, већ и у општим и конститутивним одређењима колективитета” (Proroković i Stanojević 2023, 1217). „Оно што од почетка чини полазиште концепта стратешке

културе јесте мишљење да свака држава, подстакнута утицајима сопственог културног идентитета, има јединствен начин анализе, интерпретације и реакције на међународну стварност” (Vračar i Stanojević 2019, 297).

Александар Дугин уопште не доводи у питање „победу на фронту”, али упозорава како „ће све отићи низ воду ако не буде победе у позадини. Потребна нам је нова филозофија позадине. Враћајући се са фронта, наши хероји неће се наћи у друштву у коме је требало да се нађу. То ће се десити у сваком случају, али они који су одговорни за позадину сад имају посебну мисију: да промене свест друштва како би оно било спремно да прихвати нову елиту”. Он и упозорава: „Током протеклих деценија, Русија је очајнички тежила да се интегрише у западни свет, ропски опонашајући Запад, упијајући његове либералне вредности, технике, критеријуме и технологије. Све нас је то само ослабило – посебно у сфери морала, духа, самосвести. Отровна постмодерна разлагала је културу, технократија је уништавала науку, а индивидуалистички кодекс – образовање. У ствари, хуманистичка сфера руског друштва, под маском ‘демократизације’ и ‘либерализма’, непрестано подрива темеље државности, традиционалне вредности и цивилизацијски идентитет” (Дугин 2024).

Дарко Ђого, након напада украјинских оружаних снага на Курску област у августу 2024. године анализира стање у руском друштву приказујући да новински „наслови показују трагични ниво идејне успаваности не само код руководства већ и код ‘обичног човјека’. Циник би рекао да су украјински и НАТО генерали више освијестили одлуке о присаједињењу некадашњих области Украјине Русији него што је то учинила руска јавност”. Исти аутор додаје да се од стране руске елите у постсовјетској ери „мантрало о способности руског језика да интегрише све оне који на њему говоре, па се испод политиколошког радара провукао феномен украјинског рускојезичног шовинизма” (Ђого 2024).

„Тврђава Русија” не може опстати без стратешке културе, зато што самосталности, суверенитета, безбедности, независности, концентрације на унутрашњи развој не може бити без стратешке аутономије која укључује стратешку културу. Од изградње стратешке културе, новог система вредности и конститутивних одређења колективитета зависиће и мобилизациона спремност друштва да брани поредак и институције. Самим тим и да учествује у

осигуравању стратешке безбедности и стратешке економије. Свакако, процес изградње стратешке аутономије мери се деценијама, па је због тога незахвално доносити ране закључке како ће се он даље одвијати. Но, зарад начелног разматрања питања како се исказана тежња Русије ка стратешкој аутономији може одразити на регионалну безбедност Балкана, овај концепт и недоумице које из свега проистичу требало је представити.

ПОСЛЕДИЦЕ СТРАТЕШКЕ АУТОНОМИЈЕ РУСИЈЕ ПО РЕГИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНА

Изузимајући Србију и Босну и Херцеговину све остале балканске државе чланице су НАТО. Списак балканских држава које нису чланице ЕУ нешто је дужи, али су све „на путу евроинтеграција” чврсто институционално повезане са Бриселом. Стратешка безбедност Балкана осигурана је (ин)директним интегрисањем целокупног региона у западни војно-политички блок. При томе, због улоге НАТО – САД су кључни чинилац регионалне безбедности, а због тога што је ЕУ највећи спољнотрговински партнер и отуда долази убедљива већина инвеститора – она је и кључни чинилац регионалне економије. Односно, док стратешка безбедност зависи од НАТО, стратешка економија зависи од ЕУ (Proroković 2023a, 184–201).

Истовремено, Русија у дугом временском континуитету (дуже од два века) показује заинтересованост за Балкан и њено присуство у региону увек је постојало (било да се радило о политичком, војном, културном, религијском или економском присуству) (Гајић 2023, 53–74). Током успостављања „НАТО контроле” над Балканом и пенетрирања утицаја ЕУ економским повезивањем, Русија је, негде плански а негде спонтано и интуитивно, успевала да одржи своје присуство и у одређеној мери заштити сопствене интересе. Планско (стратегичко) деловање видљиво је у сектору енергетике и (донекле) одржавања релација Руске Православне Цркве са помесним патријаршијама. У спонтане реакције могу се убројати појединачне инвестиције привредних субјеката из Русије (аквизиције *Сбер банке* у Хрватској, учешће *РЖД* у модернизацији железничких пруга у Србији, приватизација *КАП* у Црној Гори од стране Олега Дерипаске, куповина рафинерије у Босанском Броду од стране *Зарубежнефта*, инвестиције у туристичку инфраструктуру на црноморској обали у Бугарској и сл.), које су често громогласно

најављиване и представљане као почетак планског деловања, али то или нису постале или су се ови пројекти неславно завршили. Интуитивност у руковођењу може се приметити у односу руске спољне политике према балканским геополитичким жариштима (Косово и Метохија, Босна и Херцеговина, у границама могућег и Северна Македонија), пошто се након доласка Владимира Путина на власт више није беспоговорно пратила америчка логика њиховог решавања. У том погледу најпре се задржала критичка дистанца према покушајима наметања нове геополитичке реалности инсистирањем на међународном праву, а затим од друге деценије 21. века ове теме постају разлог за све чешћа (политичка) сукобљавања Русије са САД и ЕУ. Нерешени политички проблеми постају основа за јачање руског политичког присуства, а оно што се у почетку заснивало на интуицији потом је уоквирено у нове (недовршене) матрице и примењивало по инерцији. Логично, руски утицај највидљивији је у Србији (због активног противљења једнострано проглашеној независности тзв. Републике Косово и изменама „дејтонске конструкције” БиХ), са Београдом званична Москва има најчвршћу и најразгранатију сарадњу (Proković 2023b, 293–310). Међутим, не треба занемаривати ни (традиционално снажан) руски утицај у Црној Гори, Северној Македонији и Бугарској, упркос томе што су ове три државе од 2022. године детаљно следиле санкциону политику колективног Запада. И поред тога што је Балкан „у чврстом загрљају” НАТО и ЕУ, Русија има солидну основу за одржавање присуства у неповољним околностима, што јој оставља и хипотетичку могућност његовог ширења у одређеним расплетима. Парадоксално делује, али оно што је детектовано као највећи недостатак за остваривање стратешке аутономије на унутрашњем плану (непостојање јасно дефинисане стратешке културе) потпуно се другачије доживљава изван Русије. Агресивно промовисање LGBTQ права и слобода и заснивање европских вредности на њима, учинило је да се противљење руских власти таквом дискурсу перципира као позитивно у деловима друштва широм света. То је случај и на Балкану, посебно у друштвима ослоњеним на православну традицију. „Последица је да је данас Путиново најснажније тактичко оружје пружање отпора и противљење западном наметању LGBTQ идеологије. То даје најснажнију међународну атрактивност Русији, па оно што је некада била западна мека моћ сада је, попут бумеранга, постала руска мека моћ” (Orbán 2024).

Посматрајући досадашње спољнополитичке концепције Руске Федерације (доношених консекутивно 2013, 2016, 2020. и 2023. године) лако је закључити да Балкан није препознат као регион од највишег значаја, односно да се за осигуравање стратешке безбедности и стратешке економије пажња посвећује другим приоритетима (Концепција внешней политики Российской Федерации 2023). Међутим, заинтересованост за Балкан у дугом временском континуитету и то што и даље постоји солидна основа за одржавање присуства указују да Балкан може бити (геополитички) чинилац у осигуравању стратешке аутономије Русије у одређеној мери. Наравно, за Русију као велику силу то не мора представљати приоритет (исто као што за НАТО и ЕУ одржавање њиховог присуства на Балкану не представља приоритет у смислу осмишљавања и артикулације укупне спољне и безбедносне политике), али ће за мале и зависне балканске државе ово питање несумњиво прерасти у приоритетно. Хипотетичко ширење руског присуства на Балкану појављује се као опција најпре због имплементације концепта проширеног одвраћања. На овом месту нужно је понудити одговоре на ову тврдњу.

Прво, Русија је усмерена на осигуравање стратешке аутономије, а то укључује и проширено одвраћање као темељ стратешке безбедности. Ескалација Украјинске кризе показала је да нуклеарно одвраћање не може бити једини елемент стратешког одвраћања пошто није ефикасна за спречавање посредничких ратова у непосредном окружењу Русије. Друго, стратешка аутономија осигурава се према САД и ЕУ, тако се смањује доскорашња економска и технолошка зависност у односу на земље колективног Запада, па се и проширено одвраћање односи на НАТО. Русија има потребу да проблематизује присуство НАТО где год је то могуће, када год је то могуће и како год је то могуће. Треће, за разлику од осталих европских (суб)региона (Балтик, северноцентрална Европа са лидерством Пољске, Скандинавија, Бенелукс, у великој мери Западна Европа предвођена Француском и Немачком), на Балкану се руско присуство одржало, у значајној размери (на културном и религијском плану) може се детектовати и у земљама које су чланице НАТО (Бугарска, Северна Македонија и Црна Гора). Ово се дешава како због историјских отисака, тако и због деловања Русије претходних деценија (нужно је поновити, посебно у области енергетике на ком је Русија реализовала своје пројекте на Балкану плански). Услед тога, на Балкану постоје предуслови за ширење присуства

Русије каквих нема у другим европским (суб)регионима. Четврто, пошто је Балкан у „чврстом загрљају” колективног Запада, својим деловањем Русија може проблематизовати присуство НАТО у региону асиметричним мерама и циљаним акцијама и тако пореметити стратешко позиционирање НАТО на источноевропском правцу. Тиме се сужава маневарски простор НАТО за деловање у непосредном окружењу Русије (Украјина, Грузија и кавкаски регион) и смањују потенцијали за организовањем и вођењем посредничких ратова на руским границама. Пето, за неопходну стабилизацију стања на простору данашње Украјине, Русији је нужно и да заштити сопствене интересе на југозападном вектору како би спречила разраду нових логистичких и стратегијских схема којима би њено присуство било лимитирано на територију коју непосредно (у војном и институционалном смислу) контролише. Свођење заштите сопствених интереса на територију непосредне контроле показало се неделотворним на примеру Украјине (и не само Украјине), па отуда и најава осигуравања стратешке аутономије и „преласка” са примене нуклеарног одвраћања на примену проширеног одвраћања.

Осигуравање стратешке аутономије Русије, кроз примену проширеног одвраћања, подразумева укључивање региона Балкана приликом њене концептуализације. Несумњиво, то утиче и на регионалну безбедност, пошто је за НАТО и ЕУ такав развој ситуације апсолутно неприхватљив. Балкан може постати ново поприште геополитичког сукобљавања Русије и НАТО, вероватноћа остваривања таквог сценарија прилично је висока. Међутим, крајње је упитно какве ће манифестације тог сукобљавања бити и какав ће се однос снага установљавати, између осталог и због извесних нејасноћа око даљег наступа НАТО (заједно са ЕУ) и Русије. Јер, са једне стране НАТО јесте интегрисао *готово све* балканске земље у своју структуру, али их није интегрисао *све*, а у неким случајевима то интегрисање одвијало се уз дефицит легитимитета. Наметањем решења у Србији (Косово и Метохија), Босни и Херцеговини (дедејтонизација земље), Северној Македонији (уставне промене узроковане применом по свему нелегитимног Преспанског споразума) и Црној Гори (демократска већина за приступање државе НАТО никада није постојала) створен је дугорочан проблем, због ког су и настали услови за одржавањем руског присуства. Такође, пример Бугарске, која је и поред чланства у ЕУ и НАТО остварила скромне резултате у погледу свеобухватног развоја (истовремено,

изложена је катастрофалној депопулацији која доводи у питање даље функционисање институција) није најбоља препорука за даљи наставак евроатлантских интеграција балканских држава, што аутоматски у делу политичке јавности изазива дебате о тражењу алтернатива.

Са друге стране, није до краја извесно ни шта ће и како Русија чинити да би коришћењем Балкана остварила сопствену стратешку аутономију? Ако је у погледу стратешке безбедности још и јасно шта Русија жели (проблематизовање положаја НАТО на Балкану уз евентуално „истискивање” његовог утицаја из делова региона), није јасно нити како ће се то остварити, нити је јасно шта Русија може даље чинити у погледу стратешке економије и стратешке културе. Русија не само да нема (гео)политички план о будућности Балкана, него се таква стратегија не назире ни у назнакама (ауторским текстовима или интервјуима званичника или утицајних истраживача како би се анализом садржаја и контекстуализацијом написаног/изреченог могло закључити нешто „опипљивије”). Једини стратешки план и даље је онај који нуде НАТО и ЕУ о интегрисању региона у трансатлантску заједницу, а упорним изјавама (истина, до фебруара 2022. године) руских званичника како са становишта њихове националне безбедности евроинтеграције не представљају било какав проблем – безидејност је само потврђивана (оно што је свим критичарима НАТО политике на Балкану било очигледно – да се евроинтеграције заправо користе као инструмент за ширење НАТО некако је „испало” из видокруга руске спољне политике све док није ескалирала Украјинска криза), упркос чињеници да су евроинтеграције пет балканских држава суштински „блокиране” дуже од деценију и по (и то ће се највероватније наставити и у будућности). Уколико жели да проширеним одвраћањем истискује утицај НАТО, а то се спроводи и проналажењем партнера и склапањем савезништава у региону, неопходно је да Русија наговести своје (гео)политичке амбиције у погледу стратешких планова за Балкан. Ти стратешки планови укључују и економско повезивање, које не може бити засновано само на енергетској политици. Ако у домену политичких иницијатива ништа не сме бити препуштено инерцији и интуицији, онда у домену економске и технолошке сарадње ништа не може бити препуштено спонтаности.

Напоследку, непознанице постоје и на пољу стратешке културе, мада су оне за сада мање него у самој Русији. Противљење

накарадним европским вредностима заснованим на наметању LGBTQ идеологије даје одређену компаративну предност руској стратешкој култури на Балкану. Но, противљење је само једна страна медаље. Другу страну медаље чине сопствене пројекције о уређењу (политичког и институционалног) поретка, моралним принципима и етичким нормама на којима се заснивају друштвене вредности. То укључује примену инструмената „меке моћи” имплементарних кроз свеобухватну и конзистентну стратегију, која ће понудити балканским народима (или неким од балканских народа, то већ зависи од геополитичких циљева) разлоге због којих би се пре и више поистовећивали са руским (или евроазијским), него са европским (или западним) културним простором.

Непосредних последица по регионалну безбедност Балкана у контексту остваривања стратешке аутономије Русије свакако ће бити, јер то подразумева и укључивање балканског простора у концептуализацију проширеног одвраћања НАТО. Ипак, извођење неких ширих закључака и сагледавање прецизнијих дугорочних последица свега није могуће пошто остаје много отворених питања. И када се ради о стратегији Русије, али и када се ради о тактикама НАТО и ЕУ чија примена се до сада показала не сасвим делотворном.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Промене у међународним односима, епохалне по карактеру, динамичне по интензитету и тренутно несагледиве по обиму, узрокују и трансформације досадашњих стратешких приступа свих актера, укључујући и велике силе. Стратешко одвраћање Русије, утемељено у највећој мери на нуклеарном одвраћању, није спречило НАТО да пројектује нови, у савременој историји и најопаснији, посреднички рат против Русије. Ескалација Украјинске кризе представља претњу националној безбедности Русије и без обзира на то какав ће бити епилог текућег оружаног сукоба, иза њега ће остати далекосежне последице. Из тог разлога Русија се окреће обликовању и остваривању стратешке аутономије како би смањила своју зависност у односу на западне земље, која је била значајна у претконфликтном периоду, посебно у сферама економске и технолошке размене. Проширено одвраћање значи осмишљавање и реализацију већег броја и ширег опсега различитих активности усмерених на проблематизацију положаја западних актера, у првом реду НАТО.

Директно или индиректно, то (ре)актуализује „балканско питање” у руској (гео)политици. Иако у „чврстом загрљају” НАТО и ЕУ, Балкан је погодан географски простор за примену овако објашњеног проширеног одвраћања Русије и због тога што је руски утицај присутан у региону у дугом временском континуитету (упркос бројним покушајима у неколико историјских етапа да се у потпуности истисне и спречи његова даља пенетрација) и због тога што се руско присуство одржало и поред учлачења појединих балканских држава у НАТО и/или ЕУ. Дакле, Балкан ће имати одређени значај за примену проширеног одвраћања и преко тога остваривања стратешке аутономије Русије. Истовремено, за НАТО и ЕУ такав развој ситуације представља не само изазов, већ и претњу на коју ће морати одговорити. Сучељавање Русије и НАТО (који наступа заједно са ЕУ) оставиће последице по балканску регионалну безбедност, али је у овом тренутку незахвално процењивати у којој мери и како. Између осталог и због тога што су руски стратешки циљеви везани за Балкан не само недефинисани, него у појединим сегментима и непрепознатљиви, а досадашње стратешко усмерење НАТО и ЕУ ка „геополитичком преобликовању региона” и легитимизацији „нове реалности” не само да није донело очекивани резултат, него је створило нове непријатности за колективни Запад.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Achen, Christopher, and Duncan Snidal. 1989. “Rational Deterrence Theory and Comparative Case Studies.” *World Politics* 41 (2): 143–169. DOI: 10.2307/2010405.
- Arteaga, Felix. 2017. “The Strategic Review of French National Defence and Security in 2017.” *Real Instituto Elcano*. Last accessed 20. August 2024. <https://www.realinstitutoelcano.org/en/commentaries/the-strategic-review-of-french-national-defence-and-security-in-2017/>.
- Bargués, Pol. 2021. *From ‘Resilience’ to Strategic Autonomy: A Shift in the Implementation of the Global Strategy?* Brussels: EU-LISTCO.
- Bergen, Peter. 2001. *Holy War Inc.* New York: Free Press.
- Blagojević, Veljko. 2022. „Iskustva i izazovi Srbije u realizaciji strateškog odvracanja.” U *Neutralnost i strateško odvracanje*, ur. Veljko Blagojević, 229–245. Beograd: Medija centar „Odbrana”.

- Blagojević, Veljko, i Tihomir Radanović. 2022. „Strateško odvrtaanje: ključne nadležnosti državnih organa Republike Srbije.” *Vojno delo* LXXIV (4): 28–39. DOI: 10.5937/vojdelo2204028B.
- Bolton, John. 2022. “How Russia is Beating the West at Deterrence.” *Time*. Last accessed 22. August 2024. <https://time.com/6155990/russia-ukraine-invasion-deterrence/>.
- Council of the EU. 2016. “Council conclusions on implementing the EU Global Strategy in the area of Security and Defence.” *Brussels: General Secretariat of the Council*. Last accessed 24. August 2024. <https://www.consilium.europa.eu/media/22459/eugs-conclusions-st14149en16.pdf>.
- Council of the EU. 2024. “Strategic autonomy: Council gives its final approval on the critical raw materials act.” *Brussels: General Secretariat of the Council*. Last accessed 21. August 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/03/18/strategic-autonomy-council-gives-its-final-approval-on-the-critical-raw-materials-act/>.
- Đogo, Darko. 2024. „Teopolis – Kursk, ili kada će prestati ruski Avnojizam?” *Pečat*. Poslednji pristup 28. avgusta 2024. <https://www.pecat.co.rs/2024/08/teopolis-kursk-ili-kada-ce-prestati-ruski-avnojizam/>.
- European Commission. 2016. *A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy – Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe*. Brussels: EU.
- European Council. 2013. “EUCO 217/13.” *Brussels: European Council*. Last accessed 21. August 2024. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-217-2013-INIT/en/pdf>.
- Gajić, Aleksandar. 2023. „Geopolitički položaj Srbije nakon otpočinjanja rata u Ukrajini – neutralnost i strateško odvrtaanje u kriznom kontekstu.” *Srpska politička misao* 80 (2): 53–74. DOI: 10.5937/spm80-44267.
- Galbraith, James K. 2023. “The Gift of Sanctions: An Analysis of Assessments of the Russian Economy, 2022–2023.” *Institute for New Economic Thinking Working Paper Series No. 204*. Last accessed 30. August 2024. <https://ssrn.com/abstract=4470297>.
- Haselbah, Kristof. 2022. „Koliko je EU suverena?” *Deutsche Welle*. Poslednji pristup 20. avgust 2024. <https://www.dw.com/sr/eu-strate%C5%A1ka-autonomija-sad-rusija-kina-rat-u-ukrajini/a-64201785>.
- Howorth, Jolyon. 2019. *Strategic Autonomy: Why It's Not About Europe Going it Alone*. Brussels: Wilfried Martens Centre for European Studies.

- Huth, Paul, and Bruce Russett. 1984. "What Makes Deterrence Work? Cases from 1900 to 1980." *World Politics* 36 (4): 496–526.
- Huth, Paul, and Bruce Russett. 1990. "Testing Deterrence Theory: Rigor Makes a Difference." *World Politics* 36 (4): 466–501. DOI: 10.2307/2010511.
- Järvenpää, Pauli, Claudia Major, and Sven Sakkov [Järvenpää et al.]. 2019. *European strategic autonomy: operationalising a buzzword*. Tallin: International Centre for Defence and Security.
- Lavrov, Sergej. 2024. „Dorađujemo nuklearnu doktrinu.” *Radio Sputnik*. Poslednji pristup 29. avgust 2024. <https://sputnikportal.rs/20240827/lavrov-ruska-nuklearna-doktrina-sada-se-precizira-1176566329.html>.
- Les, Timoti. 2021. „Šta je ‘strateška autonomija?’” *Danas*. Poslednji pristup 28. avgust 2024. <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/sta-je-strateska-autonomija/>.
- Long, Marceau, Édouard Balladur, and François Léotard [Long et al.]. 1994. "Livre Blanc sur la Défense 1994." *Vie publique*. Last accessed 28. August 2024. <https://www.vie-publique.fr/rapport/24609-livre-blanc-sur-la-defense-1994>.
- Makron, Emanuel. 2023. „Strateška autonomija ključna da ne postanemo vazali, Evropa može biti treći pol u odnosu na SAD i Kinu.” *RTS*. Poslednji pristup 20. avgust 2024. <https://www.rts.rs/vesti/svet/5169047/makron-evropa-treci-pol-kina-sad.html>.
- Orbán, Viktor. 2024. "Lecture of Prime Minister at the 33rd Bálványos Summer Free University and Student Camp." *Miniszterelnok*. Last accessed 12. August 2024. <https://miniszterelnok.hu/en/speech-by-prime-minister-viktor-orban-at-the-33rd-balvanyos-summer-free-university-and-student-camp/>.
- Proroković, Dušan, i Bogdan Stojanović. 2023. „Ontološka bezbednost i kolektivni identitet kroz prizmu strateške kulture na primeru Kosova i Metohije.” *Sociološki pregled* LVII (4): 1215–1234. DOI: 10.5937%2Fsocpreg57-46568.
- Proroković, Dušan. 2023a. "NATO in the Balkans: consequences and perspectives." In *Eurasian Security After NATO*, eds. Dušan Proroković and Ekaterina Entina, 183–206. Belgrade: Institute of International Politics and Economics; Moscow: Institute of Europe of the Russian Academy of Sciences. DOI: 10.18485/iipe_easnato.2023.ch9.

- Proroković, Dušan. 2023b. "Serbia's foreign policy and relations with Russia as one of the priorities." *Međunarodni problemi* LXXV (2): 293–312. DOI: 10.2298/MEDJP2302293P.
- Riedel, Bruce. 2014. *What We Won: America's Secret War in Afghanistan, 1979–1989*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Sagan, Scott, and Kenneth Waltz. 1995. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate*. New York: W. W. Norton.
- Shirov, A. A. 2023. "Development of the Russian Economy in the Medium Term: Risks and Opportunities." *Macroeconomic Problems* 34: 159–166. DOI: 10.1134/S1075700723020120.
- Tavberidze, Vazha. 2022. "Former NATO Commander Says Western Fears Of Nuclear War Are Preventing A Proper Response To Putin." *Radio Free Europe*. Last accessed 23. August 2024. <https://www.rferl.org/a/breedlove-nuclear-fears-west-deterred/31791020.html>.
- Torreblanca, José Ignacio. 2023. "Onwards and outwards: Why the EU needs to move from strategic autonomy to strategic interdependence." *European Council on Foreign Relations*. Last accessed 28. August 2024. <https://ecfr.eu/article/onwards-and-outwards-why-the-eu-needs-to-move-from-strategic-autonomy-to-strategic-interdependence/>.
- Vračar, Milinko, i Goran Stanojević. 2019. „Strateška kultura Srbije i kocept totalne odbrane.” *Vojno delo* 71 (8): 294–315. DOI: 10.5937/vojdelo1908294V.
- Walters. Riley. 2023. "Losing Taiwan's Semiconductors Would Devastate the US Economy." *Hudson*. Last accessed 21. August 2024. <https://www.hudson.org/technology/losing-taiwan-semiconductor-would-devastate-us-economy-riley-walters>.
- Wiśniewska, Iwona. 2023. "Russian economy in 2022. Adaptation and a growing budget gap." *Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia*. Last accessed 20. August 2024. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-02-16/russian-economy-2022-adaptation-and-a-growing-budget-gap>.
- Wragg, David W. 1973. *A Dictionary of Aviation*. Oxford: Osprey.
- Военная доктрина Российской Федерации, утверждена Президентом Российской Федерации 25 декабря 2014 г., № Пр-2976. Москва: Совет Безопасности Российской Федерации.
- Дугин, Александар. 2024. „Одна на всех — в какую страну вернутся наши герои.” *РИА Новости*. Последний доступ 18. августа 2024. <https://ria.ru/20240223/filosofiya-1929064653.html>.

- Караганов, Сергей. 2024. „Наступает век войн — Россия может его предотвратить.” *РИА Новости*. Последний доступ 18. августа 2024. <https://ria.ru/20240308/rossiya-1931822749.html>.
- Концепция внешней политики Российской Федерации, „Указ Президента Российской Федерации”, от 31 марта 2023 года №229. Москва: Министерство иностранных дел Российской Федерации.
- Путин, Владимир. 2013. „Многообразие России для современного мира.” *Международный дискуссионный клуб „Валдай”*. Последний доступ 23. августа 2024. <http://kremlin.ru/events/president/news/19243>.
- Путин, Владимир. 2024. „Необходимо добиться технологического суверенитета.” *РИА Новости*. Последний доступ 24. августа 2024. <https://ria.ru/20240229/putin-1930212072.html>.
- Федеральный закон № 317-ФЗ. 2007. „О Государственной корпорации по атомной энергии Росатом.” *Москва: Росатом*. Последний доступ 19. августа 2024. <https://rosatom.ru/about/gosudarstvennyye-uslugi/otchetnost-fz-goskorporatsii-rosatom/>.

Dušan Proroković*

Institute of International Politics and Economics, Belgrade

**STRATEGIC AUTONOMY OF RUSSIA
IN THE CHANGING INTERNATIONAL
ENVIRONMENT AND CONSEQUENCES
FOR THE REGIONAL SECURITY
OF THE BALKANS**

Resume

Changes in the character and intensity of international relations also cause changes in the strategic approaches of key actors. The current and future actions are projected in accordance with the newly created circumstances, as a result of which the previous doctrines are changed. In this context, this paper analyzes the change in Russia's approach after February 2022, which is reflected in both domestic and foreign policy. Russia's goal is to ensure strategic autonomy in relation to the collective West, which implies applying the concept of extended deterrence instead of insisting on nuclear deterrence. Despite the fact that there are still many doubts about the implementation of the idea of ensuring strategic deterrence, the very establishment of this approach hints at major and comprehensive changes that must be considered. The aim of the research is to analyze the realization of Russia's strategic autonomy by applying the concept of extended deterrence for the regional security of the Balkans. For this, the methods of discourse analysis (direction of Russian policy) and content analysis (individual strategic documents and statements of representative officials), case studies (Balkan regional framework) and synthesis are used. The research relied on the theoretical framework of neorealism while considering states as key actors in international relations. The hypothesis being proven is that despite the unpredictability of further events and the vagueness of the great powers' strategies, Russia's turn towards ensuring strategic autonomy will have consequences for the regional security of

* E-mail address: dusan@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0003-3064-2111.

the Balkans because it will induce a confrontation with NATO in this geographical area, which is important for the application of the concept of extended deterrence.

Keywords: strategic autonomy, strategic deterrence, nuclear deterrence, Russia, NATO, Balkans

* Овај рад је примљен 29. августа 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 17. октобра 2024. године.